

ФІНСЬКЕ СЛОВО В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ: ЛАЙБА НА ВОДІ ТА НА СУХОДОЛІ

1.0. Події написаної в 1970 – 1972 рр. повісті Олеса Гончара “Бригантина” відбуваються в пониззі Дніпра “серед пустельного бугристого ландшафту, серед уявних лісів Геродотових, що колись зеленіли тут, переповнені німфами, сатирами-фавнами” XXV, де “навіть на розкопках у сиводавніх курганах знаходять підстелений під скіфськими царями очерет, незітлілий за тисячоліття...” (II).

Однак принагідні екскурси видатного письменника із розповіді про сучасність у роздуми про античну минувшину не вичерпують усіх історичних сюжетів цього твору. Хоча як будь котрий майстер красного письменства й не володів би словом, однак останнє ще більшою мірою володіє ним, самим творцем, коли попри всі його задуми та світовідчуття і навіть поза його усвідомленням передає закодовану в своїх звуках та буквах значно ширшу історію.

1.1. Для ілюстрації сказаного наведемо два уривки з тексту “Бригантини”:

1) “Було ж одного разу, коли торік вантажили кавуни з причалу до б а р ж (тут і нижче підкреслено нами. – А.Н.), заплуталася й Порфірова лобата голова поміж степовими головатими кавунами... Опинившись на о д н і й і з т и х л а й б, заховався, зацух між горами рябих, мелітопольських та голопристанських, ще теплих після степового сонця. Ото була плавба!” (Г о н ч а р, 311 – 312);

2) “Одні називають це силою уяви, інші – чаклунством або чародійством, та як там не є, але дивіться: на б а р ж і, коли вона вийшла з затону – просто на очах! – виростають, підіймаються величезні білі вітрила! Чути навіть, як вітер бринить у них, співає. С т а р а н а т р у д ж е н а л а й б а, що, може, каміння возила, стає враз бригантиною тугокрилою...” (Т а м ж е, 483).

Отже, йдеться про два синоніми на позначення великого вантажного судна – *баржа* та *лайба*.

1.2. За двома сусідніми в тексті повісті О.Гончара синонімами *баржа* і *лайба* стоять два – як у просторі, так і в часі – дуже віддалених один від одного світи.

Так, відомий у Росії з часів Петра I термін *баржа*, хоча й поширився в Західній Європі за посередництвом романських мов, проте своїм джерелом мав відзначене ще Геродотом давньогрецьке βαρις ‘египетський човен; вид плоту’, яке в свою чергу походить від египетського (коптського) слова *bari* ‘те саме’, що вживалося стосовно судноплавства на Нілі (Ф а с м е р, I, 126 і 127; К l u g e – S e e b o l d, 81; E W, 75).

Однак з півдня Європи з його історико-географічним родоводом слова *баржа* протиставлений йому синонім *лайба* переносить нас уже на північ цієї частини світу: згідно з етимологічними дослідженнями, першопочатком усієї тієї, сказати б, “ланцюгової реакції”, в результаті якої з’явилося ще одне найменування баржі в українській мові, стало праскандинавське *hlaiwa*, готське *hlaiw* ‘могила, могильний горб’ (див. F r a e n k e l, 335). У цих формах вбачають вихідне значення ‘човен’, а подальший семантичний розвиток мотивують тим, що давні германці мали звичай ховати чи спалювати своїх померлих саме у човнах (див. S a b a l i a u s k a s, 227).

Таким чином, обидва синонімічні позначення великого вантажного судна, що межують одне з одним у “Бригантині” О.Гончара, своїм походженням виводять нас на путь “з варяг у греки” (пор. географічні орієнтири відповідних форм *лайба* і *баржа*), якою у IX – XII ст.ст. здійснювалися торговельні зв’язки між Північною Європою, Київською Руссю та Візантією. Більше того, оскільки то був саме водний шлях, то попри велику різницю в часі (хоча б за станом на початок 70-их років XX ст., коли було написано згадану повість) не є вже такою аж надто несподіваною пригодою зустріч із назвою судна “варязького” типу в пониззі Славутича наших днів. І в цьому ж напрямку історичної траси – від Балтійського до Чорного моря, зокрема через Західну Двіну та Дніпро, ми й зробимо спробу кинути погляд на південну долю північного терміна *лайба*.

2.0. У складі фінно-угорської мовної сім’ї прибалтійсько-фінські мови вирізняються, зокрема, тим, що в найдавніших шарах свого словника вони виявляють географічно лише їм властиве поєднання балтійських та германських запозичень. Тим-то серед дослідників двосторонніх мовних зв’язків балтів і прибалтійських фінів при виявленні спільних для обох груп слів неодноразово виникали тривалі дискусії відносно напрямку впливу: (за сучасною картою) з півдня на північ а чи навпаки – з півночі на південь?

Саме це й упродовж багатьох років мало місце й відносно походження назви судна в прибалтійсько-фінських (фін. *laiva*, ест. *laev*), з одного боку, та в балтійських (лат. *laiva*, лит. *laivas*) мовах – з другого, аж поки початкову “південну” версію, як здається, остаточно не було змінено на “північну”. При цьому прибалтійсько-фінське першоджерело для балтів, як виявляється, бере свій початок саме у “варязькій” частині Скандинавії, про що вже йшлося вище (див. S a b a l i a u s k a s, ibidem).

У такий спосіб для укр. *лайба* й насправді починається не тільки історичний, але водночас і сучасний лінгвогеографічний шлях “з варяг у греки”, коли вся територія між Фінляндією, Карелією (у складі Російської Федерації) та Естонією на півночі аж до кордонів Білорусі та Росії з Україною на півдні виступає як єдиний мовний простір, що в цьому випадку відіграє роль посередника у здійсненні фінсько-українських мовних контактів.

Балто-російсько-білоруський проміжний ареал досліджуваного фінізму виявляє в собі певні риси, одні з яких розділяють його на певні частини, тоді як інші навпаки – об’єднують їх. Як перші, так і другі мають пряме відношення до теми, що її винесено до заголовка запропонованої розвідки.

2.1. У відображеннях фін. *laiva* ‘корабель’ (тут і далі вживатимемо наведену форму та її атрибуцію в широкому значенні як прибалтійсько-фінську взагалі) зустрічаються два консонантних варіанти перш за все у межах самої по собі російської мови.

Так, показово, що за матеріалами картотеки Словника російських народних говірок (С.-Петербурзьке відділення Інституту мовознавства РАН) найближча до фінської форма *лайва* ‘великий човен’ зареєстрована саме в тій зоні, котра якщо не є безпосереднім продовженням прибалтійсько-фінського та балтійського мовних ареалів, то принаймні прилягає до них: пор. локалізацію відповідних свідчень у діалектах з орієнтирами – Волхов Ленінградської обл., Новгород, Псков та Полоцьк, уже Вітебської обл. Білорусі (див. Л а у ч у т е, 144).

Але ж, до речі, саме через ріку Волхов, на якій тепер розташовані згадані вище однойменне місто Ленінградської обл., а також і м.Новгород як центр Новгородської губ. Російської Федерації, колись і проходив шлях “з варяг у греки”. Більше того, класицистичну “єдність місця й часу” щодо згадуваного водного шляху та пересуванню ним відповідного виду транспорту з обговорюваною назвою ми якраз і спостерігаємо у випадку згадки у Новгородському І літописі під 1143 р. форми *лоива* ‘судно’ (Ф а с м е р, II, 513).

Разом з тим дослідники фінно-російських мовних зв’язків уже давно відзначали, що фінське -v- в північоросійських запозиченнях передається подвійно: то як рос. -в-, то як -б-. Пор. в олонецьких говірках (на півдні Карелії): *кува*, *куба* ‘слід тварини чи від предмета на снігу’, *ловандать*, *лобандать* ‘стукати, шуміти, голосно говорити’, *равайдать*, *рабайдаць* ‘плакати, голосити’ та ін., де у відповідних вихідних прибалтійсько-фінських лексемах виступають виключно форми з -v- (Ä i m ä, 413). У цьому ж ряду відзначається і рос. діал. *лайба* ‘великий човен’ як пізніший, більш віддалений від оригіналу варіант у порівнянні з давнім *лоива* (I b i d e m).

“Словник російських говорів Карелії та суміжних областей” зафіксував обидві форми: 1) *лайва* – *это раньше пароход называли, судно большое* (Кандалакшський р-н Мурманської обл.) та 2) *лайба* ‘човен’ (Медвежегорський р-н Карелії) [СРГКСО, 3, 91]. Аналогічна варіативність спостерігається і в матеріалах картотеки Словника псковських говірок: *лайва* ‘човен’ – Торопецький пов. Псковської губ., *лайба* ‘великий човен, на якому возили продавати гончарні вироби’ (1962 р.) – с.Равонь Великолукського р-ну Псковської обл. [КПОС].

При цьому важливим є те, що в Чудовському р-ні Новгородської обл. досліджуване слово занотоване ще в одному значенні: *лайба* – *ленивая лошадь так называлась* [СРГКСО, там же].

2.2. У пам’ятках латиської мови XVII – XVIII ст.ст. *laiva* означало не тільки ‘човен’ (як у сучасній мові), а й ‘корабель’, для найменування якого тепер вживається інше слово (ME, II, 414). Як розвиток останньої семіми в одній з говірок ще на початку XX ст. було зафіксовано значення ‘велика жива істота (людина чи тварина)’ – [ein grosses Lebewesen (Mensch oder Tier)], – за діалектною сіткою пункт № 260 Єрі (Єрі) [МЕН, I, 715] на півночі Латвії поблизу кордону з Естонією. Більше того, у повному словнику майже сусідньої зі щойно згаданою говіркою Ергеме (пункт № 262) вже в третій чверті XX ст. представлено той же самий результат семантичної еволюції обговорюваного фінізму: *sukas kā laivas* ‘свиня як корабель’ – так “говорять про добре відгодовану свиню” [KR, I, 228].

Орієнтуючись на це подвійне свідчення, можна бути певним того, що саме таке значення було занотовано й у сусідньому з Латвією (вже з її південно-західною окраїною) районі Литви – говірка Моседіс (р-н Скуодас), де порівняння корови з кораблем... (...kaip laiva... ta karve) укладачі Академічного словника литовської мови помилково витлумачили як те, що згадана тварина є “дуже гарною” [LKŽ, VII, 73]. До речі, така інтерпретація розходиться й з тим першим і основним значенням, котре має лит. *laivas* ‘в е л и к и й (підкреслено нами. – А.Н.) плаваючий транспортний засіб для перевезення людей та вантажів’ (I b i d e m).

Подібно до форм *лайба* рідше *лайва* в російській мові, поширених, зокрема, також у “районі Балтійського моря” і на Смоленщині [Ф а с м е р, II, 450], з одного боку, *laiva* та *laivas* відповідно в латиській та литовській мовах – з другого, білоруський варіант того ж самого фінізму виявляє обидва значення. Так, у с. Туросполле Ушацького р-ну Вітебської обл. Білорусі занотовано: *лайба* 1. ‘великий човен’ та 2. ‘корова з великим животом’ [С в я ж ы н с к і, 170]. При поширеності на Західній Двіні у межах Вітебщини терміна *лайба* “велике плоскодонне судно для перевезення вантажів” [Лобач, 215] показовим є те, що сформульоване на матеріалі латиської говірки поблизу кордону з Естонією (тобто прибалтійсько-фінським мовним ареалом) похідне значення ‘велика жива істота (людина чи тварина)’ виразно

репродукується перш за все у суміжній з Латвією області Білорусі. Пор. *лайба*: 1) у с.Манякове Міорського р-ну Вітебської обл. – грубе ‘дуже товста, велика жінка’ [К р ы ў к о, 284], 2) у с.Єдловичі Браславського р-ну тієї ж області – переносне, зневажливе ‘товста людина’. *Гэта яе завуць лайба* [С Б Г П З Б, 2, 612].

І знов, як у випадку з балтійськими свідченнями в орієнтирах північний схід та південний захід Латвії, межі білоруського ареалу досліджуваного фінізму, крім півночі (пор. вище приклади з Вітебської обл.), визначаються також і на півдні – уже в Надприп’ятті. Пор. у Житковицькому р-ні Гомельської обл.: *лайба* 1. ‘Баржа’. *Лайба була метроў мо трыццаць, і робіліса воны ў Петрыкові* (с.Сторожовці), 2. Переносне. ‘Могутня (білор. мажная) особа’. *Сам маленькі, а жонка лайба* (с. Вересниця) [ТС, 3, 10].

Таким чином, від латисько-єстонського суміжжя через Литву та Білорусь аж до Прип’яті на півдні дещо різні відображення фінського запозичення як *laiva/laivas* у латиській та литовській і *лайба* в білоруській мовній традиціях мають два спільних значення: 1) ‘великий човен (корабель); баржа’ та 2) ‘велика жива істота (людина чи тварина)’.

Єдиною новацією в семантичному розвитку досліджуваного фінізму є поява значення ‘великий віз для перевезення сіна’ (с. Дягілі Мядельського р-ну Гродненської обл.) [С Б Г П З Б, 2, 612]. Тут ідеться про перенесення назви в межах термінології транспорту – з водного на суходільний, де знову ж таки домінантою залишається розмір означуваного об’єкта – великий.

Отже, визначивши певні віхи в лінгвогеографії фінського запозичення на території Латвії, Литви і Білорусі, дещо ширше зупинимося тепер на слові *лайба* в українській мові.

3.1. Слову *лайба* не поталанило в українському мовознавстві. Спочатку найбільше зібрання лексики української мови представило статтю ‘Лайба, и, ж. Великий човен з двома щоглами і косими вітрилами’ [С У М, IX, 437], по-перше, взагалі не проілюструвавши її жодним прикладом, а, по-друге, просто запозичивши саму дефініцію (в усіченому варіанті) з російського лексикографічного джерела: пор. ‘Большая двухмачтовая лодка с косыми парусами (на Балтийском и Белом море, Днепре, Днестре’ [С С Р Л Я, VI, 36]. А після тлумачного вже й етимологічний словник відсилав читача довідуватись про характер лексеми *лайба* в статті під словом *лейба*, яке має зовсім інше походження [Е С У М, 3, 184, 214]. Тож за цих умов чи не вперше укр. *лайба* як у вихідному моменті фінське *laiva* ‘судно’ принагідно дістало своє визначення (поряд з польськ. *laiba* ‘мале судно на Західній Двіні, на Чорному морі; погане, старе судно’) в польській етимологічній науці [S ł a w s k i, IV, 434].

Так, в описі професійної лексики приміського селища Лоцманська Кам’янка (нижче за течією від м. Дніпропетровська) йдеться про те, що “збережені говіркою назви різних типів суден у минулому столітті були загальнонаддніпрянськими. Це *байдак, берлина, брянка, гончак, лайба, лоза* та ін. Судна одержували найменування залежно від характеру конструкції або від роду вантажу, який перевозили. Слід сказати, що в лоцмансько-кам’янській говірці чіткого розмежування усіх цих назв немає” [Н і к у л і н а, 40 – 41]. Однак останнє твердження відносно відсутності виразної семантичної диференціації перелічених лексем важко прийняти на віру: в протилежному випадку це була б уже не “спеціалізована” (як визначає авторка), а “деспеціалізована лексика”.

Не більш переконливими є й свідчення про вживання форми *лайба* в її вторинних значеннях, як останні сформульовано й проілюстровано в словнику говірок Полтавської обл.

Наприклад, “1. Машина, яка вже зносила і працює погано. *А та лайба ще й досі працює у нас в степу* (Говтва), Оржиця” [В а щ е н к о, 53] відповідно Козельщанського та Оржицького районів. Проте з контексту неможливо зрозуміти, про яку машину йде мова: автомобіль, комбайн чи ще що?

Так само потребує увиразнення й друга частина щойно наведеної статті зі “Словника полтавських говорів”. Пор. “2. Неповоротка, ледача людина. *Ця лайба ходє тут та тільки заважає, а не допомагає* (Судіївка), Захлюпанка” [Т а м же] відповідно Полтавського та Карлівського районів. Однак, зважаючи на чітку антропометричну характеристику, яку слідом за латиським *laiva* виявляє й білор. *лайба* (див. вище), можна висловити сумнів як щодо коректності наведеної дефініції, так і тим більше відносно доказовості запропонованої ілюстрації.

(До речі, лише ця словникова стаття про лексему *лайба* в її вторинних значеннях і була відомою авторам відповідної розробки в “Етимологічному словнику української мови”, про що раніше вже йшла мова).

Чи не вперше чітку дефініцію досліджуваної лексеми подав М.А.Грицак як автор “Словника українських говорів Закарпатської області”: *лайба* ‘старий автомобіль’ (с. Кольчино Мукачівського р-ну). Однак ця праця до сьогодні залишається неопублікованою (рукопис словника і відповідна картотека зберігаються у Відділі діалектології Інституту української мови НАН України, м. Київ).

Нарешті, ще одне і, як згодом виявилось, дуже поширене вторинне значення обговорюваної форми було занотовано в с.Орлянському Василівського р-ну Запорізької обл. (як і в самому райцентрі – м. Василівці): *лайба* ‘велосипед’. *Діти он на лайбах катаються, а ти дома сидиш крячкою* [Ч а б а н е н к о, 2, 241; текст нами відтворено в літературній формі. – А.Н.]

Такою видається нам аж надто коротка історія лексикологічної та лексикографічної “презентації” слова *лайба* в українському мовознавстві.

3.2. Уже на прикладі уривків з повісті О.Гончара “Бригантина” ми мали нагоду переконатись у тому,

що найвиразніші контексти для тлумачення досліджуваної нами лексеми містять у собі твори художньої літератури. Отже, *лайба* – це баржа чи – ширше – вид водного транспорту.

Разом з тим Лексична картотека української мови (Інститут української мови НАН України, м.Київ), орієнтуючи свого користувача на звернення до першоджерел, у такий спосіб дозволяє пересвідчитись, що існує ще одне значення тієї ж самої лексеми, яке вже стосується наземного транспорту.

Так, в оповіданні І.Рябокляча “Лючія” (1964 р.) читаємо: “*А Сашко дістає з машини ще один – чистіший! білий! – шматочок фланельки і знову протирає скло, фари, ручки та всі інші блискучі деталі. Звісно, може, кому й хочеться, щоб він занедбав машину [це новенька молочно-біла “Волга”. – А. Н.], перетворив її на якусь н е ч у п а р н у л а й б у. Та цього ніколи не станеться*” [Р я б о к л я ч, 39].

Якщо легкові автомобілі марки “Волга” випускалися (Горьковським автозаводом) з 1956 р., то вже “Лада” – як експортний варіант марки “Жигулі” (Волзький автозавод) – з 1970 р. [СЭС, 239, 240, 437]. І от саме цю, покращену для експорту автомашину А.Крижанівський у своїй гуморесці “Вишибала” (з книжки 1980 р. “Хто спалив Карфаген?”) називає *лайбою*:

1) “*Не люблю, як придурюються. Є чим похвалитися – пернем, чи лайбою, чи арабським кожухом – хвались! І тобі кайф, і людям шпилька*” (К р и ж а н і в с ь к и й, 216);

2) “*Щоб скрізь “фірма”. Сам я в “Ладі”... Взяв я десятку, сів у л а й б у і покотив до річки*” (Т а м ж е, 216 – 218).

Підкреслена увага як до початку серійного виробництва легкових автомобілів “Волга” та “Лада”, так і до років закінчення художніх творів, що в них уживається слово *лайба* стосовно обох свого часу престижних марок, має найбезпосередніше відношення до теми нашої розвідки. Більше того, якщо наполягати на тезі про літературу як “дзеркало життя”, то це є коректним перш за все щодо життя самої мови, котрою й твориться красне письменство.

3.3. З метою виявлення семантики досліджуваного фінізму та географії його поширення нами було опитано кільканадцять науковців – філологів та істориків (Київ, січень – лютий 2000 р.). Крім двох старших осіб, що народилися в 30-ті роки, решта респондентів належала вже до післявоєнного покоління (переважно 50-тих та 60-тих років народження). Поряд з усними три відповіді були письмовими. Жодним чином не претендуючи на достатність отриманих свідчень, ми наведемо їх як важливий матеріал, що збагачує наше уявлення про біо- та географію слова *лайба* у сучасній українській мові:

І. ‘старий поганенький човен’ (м.Київ, 1960-ті рр. – Ю. П е л е ш е н к о);

ІІ. а) ‘незграбний віз з неоднаковими колесами’ (с.Рудка Гребінківського р-ну Полтавської обл. 1940-ві рр. – О. О н и щ е н к о);

б) ‘стара вантажна машина’ (сленг; с. Барвінок Ужгородського р-ну Закарпатської обл. 1940-ві рр. по теперішній час. – О. М и ш а н и ч);

в) ‘старий розхлябаний велосипед’ (м. Київ, 1960-ті рр. – Ю. П е л е ш е н к о); ‘велосипед, здебільшого двоколісний, уже досить тривалого користування’ (с.Кацмазів Жмеринського р-ну Вінницької обл. 60-ті рр. – А. З а г н і т к о); ‘будь-який велосипед’ (Т а м ж е, 70 – 80-ті рр.; В і н ж е); ‘велосипед’ (Харків та м.Люботин Харківського р-ну, Чернігів, села Ушомир Коростенського, Чудин Радомишльського та Чорнявка Ружинського районів Житомирської обл., м.Ульяновка Ульяновського та с.Вербівка Олександрійського р-ну Кіровоградської обл., с.Дружба Іванківського р-ну Херсонської обл.). У цьому ж загальному значенні з певним “відтінком іронічності” ця лексема “широко функціонує у мовленні молоді, вужче – у старшого покоління” носіїв говірок Наддунайщини, тобто на терені південно-західних районів Одеської обл.: Ізмаїльського (села Матроска, Броска, Саф’яни), Татарбунарського (с.Нерушай), Саратського (с.Світлодолинське) та ін. – П. Г р и ц е н к о);

г) “мотоцикл” (с. Кацмазів Жмеринського р-ну Вінницької обл. 70-80-ті рр. – А.З а г н і т к о);

д) “самокат – примітивний дитячий 4-колісний пристрій для катання” (села Матроска та Броска Ізмаїльського р-ну Одеської обл. – П. Г р и ц е н к о).

Отже, зібраний шляхом прямого опитування (“Що означає слово *лайба*?”) матеріал виразно свідчить про те, що в семантичній спеціалізації досліджуваної лексеми має місце абсолютна перевага наземних видів транспорту над водними. Серед перших найбільш поширеним є велосипед, катання на якому було однією зі звичайних розваг респондентів у їхні шкільні роки. Тим-то велике розповсюдження назви велосипеда *лайба* – від Харкова на північному сході до Ізмаїла на південному заході та від Чернігова на півночі до Херсона на півдні – доводить лише одне: обговорюваний фінізм набув популярності як елемент молодіжного жаргону.

Очевидно, що для старшої вікової групи, яка вже сідала за кермо автомобіля, останній теж ставав *лайбою* (Закарпаття і Полтавщина – див. огляд літератури питання). Зрештою, семантична еволюція могла відбуватися й у протилежному напрямку – від більшого засобу пересування до меншого.

Свого часу один з провідних представників порівняльно-історичного мовознавства зробив спробу переглянути загальноприйнятну версію про походження лексеми *пре* [множ. ‘паруси’ у “Повісті временних літ” під 907 р. пьрь від фін. *rije* ‘парус’ (див. Ф а с м е р, III, 356)] на тій підставі, що “напрямок запозичення у цьому випадку викликає подив. Фінські запозичення відомі в суміжних областях, головним чином на

півночі... Однак це слово вживається на півдні, і воно, звичайно, не такого роду, щоб змушувати нас підозрювати проникнення з півночі” [С е м е р е н ь и, 21 – 22].

Однак проти цього лінгвогеографічного аргумента ще Ф.П.Філін виступив зі своїм контраргументом: “Якщо північне *насадъ* [‘судно з набитими (насадженими) бортами’ – А.Н.] проникло в південні діалекти, то туди ж могло потрапити з півночі й *пърь*, хай навіть воно було фінського походження” [Ф и л и н, 575].

Таким чином, укр. *лайба* у вихідному моменті є ще одним фінським терміном судноплавства, який на шляху “з варяг у греки”, хоча й не залишив свого сліду в укладеному в Києві на початку XII ст. літописному зведенні, однак у сучасній Україні є настільки живим, що у своїх вторинних значеннях уже встиг завоювати навіть молодіжний жаргон.

Дослідження лайби, котра як не пливе, то від регіону до регіону котиться, мають бути продовжені на всьому мовному просторі поміж Балтійським та Чорним морем.

І.ДЖЕРЕЛА ТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Ващенко	Ващенко В.С. Словник полтавських говорів. Вип. 1. – Харків, 1960.
ЕСУМ	Етимологічний словник української мови: в семи томах. Т. 3. – К., 1989.
КПОС	Картотека Псковського обласного словника (за станом на березень 2000 р.). Санкт-Петербурзький університет, Словниковий кабінет ім.Б.О.Ларіна.
Крыўко	Крыўко М.Н. Экспрэсіўныя назвы асобы ў гаворцы в.Манякова Міёрскага раёна// 3 народнага слоўніка. – Мн., 1975. – С. 279 – 296.
Лаучюте	Лаучюте Ю.А. Словарь балтизмов в славянских языках. – Л., 1982.
Лобач	Лобач С.Г. Тэрміналогія падзвінкіх плятагонаў// Народнае слова. – Мн., 1976. – С. 212 – 217. Наводиться за виданням: Никончук (див.), 125 і 281.
Никончук	Никончук М.В., Никончук О.М. Транспортна лексика правобережного Полісся в системі східнослов'янських мов. – К.: Наукова думка, 1990.
Нікуліна	Нікуліна Н.П. Про спеціалізовану лексику дніпровських лоцманів /Питання української діалектології і міжмовних (міждіалектних) контактів //Збірник наукових праць. – Дніпропетровськ, 1972. – С. 39 – 41.
СБГПЗБ	Слоўнік беларускіх гаворак паўночна-заходняй Беларусі і яе пагранічча: у 5-ці т. Т. 2. – Минск, 1980.
Свяжынскі	Свяжынскі У.М. 3 лексікі вёскі Турасполле Ушацкага раёна//Народнае слова. – Минск, 1976. – С. 166 – 174. Наводиться за виданнями: Лаучюте (див.), 144 та Никончук (див.) 122, 285.
Семереньи	Семереньи О. Славянская этимология на индоевропейском фоне //Вопросы языкознания. – 1967. – № 4. – С. 3 – 25.
СРГКСО	Словарь русских говоров Карелии и сопредельных областей. Вип.3. Санкт-Петербург: Изд-во С.-Петербургского университета, 1996.
ССРЛЯ	Словарь современного русского литературного языка. Т. 6. – Л. – М., 1957.
СУМ	Словник української мови. Т. 4. – К., 1973.
СЭС	Советский энциклопедический словарь. –М.,1984.
Фасмер	Фасмер М. Этимологический словарь русского языка: в 4-х т. – М., 1964 – 1973.
Филин	Филин Ф.П. Происхождение русского, украинского и белорусского языков //Историко-диалектологический очерк. – Л., 1972.
Чабаненко	Чабаненко В.А. Словник говірок Нижньої Наддніпряни. – Т.2. – Запоріжжя, 1992.
Äimä	Äimä F.Russ. <i>кебовать</i> – Ip. <i>gievvot/Suomalaisen tiedeakatemia toimituksia</i> . Sarja B, nid XXVII. – Helsinki, 1932. – S. 409 – 432.
EW	Etymologisch woordenboek: De herkomst van onze woorden. – Utrecht/Antwerpen, 1997.
Fraenkel	Fraenkel E. Litauisches etymologisches Wörterbuch. B. I. – Heidelberg. – Göttingen, 1965.
Kluge-Seebold	Kluge F. Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache/ Bearbeitet von E. Seebold. – 23., erweiterte Auflage. – Berlin; New York: de Gruyter, 1995.
KR	Kagaine E., Rage S. Ergemes izloksnes vardnica. I. s. – Riga: Zinatne, 1977.
LKŽ	Lietuviu kalbos žodynas. VII. – Vilnius: Mintis, 1966.
ME	Mühlenbachs K. Lettisch-deutsches Wörterbuch/ Redigiert, ergänzt und fortgesetzt von J.Endzelin. II. B. – Riga, 1925 – 1927.
МЕН	Endzelin J. und Hausenberg E. Ergänzungen und Berichtigungen zu K.Mühlenbachs Lettisch-deutschem Wörterbuch. I.B. – Riga, 1934 – 1938.
Sabaliauskas	Sabaliauskas A, Lietuviu kalbos leksika. – Vilnius: Mokslas, 1990.
Slawski	Slawski F. Słownik etymologiczny języka polskiego.– T. IV. – Kraków, 1974.

ІІ. ХУДОЖНІ ТВОРИ

Гончар	Гончар О. Твори: в 7-ти т. Т. 5: Тронка: Роман у новелах; Бригантіна: Повість/Приміт. В.Ковалю. – К.: Дніпро, 1988.
Крижанівський	Крижанівський А.С. Томагавки і макогони: Сатира і гумор. – К.: Дніпро, 1990.
Рябокляч	Рябокляч І.П. Антонів Гай: Оповідання. – К.: Дніпро, 1976.